

УДК 343.21

СИСТЕМА ПОКАРАНЬ КРАЇН МУСУЛЬМАНСЬКОГО СВІТУ

Виноградова С.О., здобувач
кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

У результаті комплексного аналізу системи покарань країн мусульманського світу з'ясовано спрямованість кримінально-виконавчої політики та визначено основні критерії щодо попередження злочинності у мусульманських країнах.

Ключові слова: система покарань, класифікація, релігійні норми, правопорушення, установи виконання покарань.

В результате комплексного анализа системы наказаний стран мусульманского мира выяснена направленность уголовно-исполнительной политики и определены основные критерии по предупреждению преступности в мусульманских странах.

Ключевые слова: система наказаний, классификация, религиозные нормы, правонарушения, учреждения исполнения наказаний.

Vinogradova S.V. PENAL SYSTEM OF THE MUSLIM WORLD

As a result of comprehensive analysis of the system of punishments in the Muslim world, clarified the direction of penal policy and identifies the key criteria for the prevention of crime in Muslim countries.

Key words: system of punishments, classification, religious norms, offense, penal institutions.

Постановка проблеми. Система права у країнах мусульманського світу відрізняється від інших правових систем світу як за джерелами (формами) права, юридичною термінологією і конструкціями, забарвленими в релігійні тони, так і за структурою. Релігійні норми мусульманських країн є головними регуляторами суспільного життя, оскільки релігія – це фундамент, база для побудови і подальшого вдосконалення законодавства в тих країнах, де державною релігією визнано іслам. З позицій ісламу право не повинно бути відображенням дійсності. Воно – «світло», яке веде віруючих до релігійного ідеалу [1]. І немає жодної правової системи у світі, де релігія посідала б таке значне місце і мала такий сильний вплив на право, як у мусульманських державах.

Оскільки, як вважається, мусульманське право є відбитком волі Аллаха, квінтесенцією магометанської релігії – є шаріат, що складається з двох частин – принципів віри (акід) і принципів права (фікх). При цьому, за переважною думкою дослідників, фікх (або власне мусульманське право) поділяється на дві частини: перша визначає, якою повинна бути поведінка мусульманина до одновірців, у той час як інша містить зобов'язання до Аллаха. Інакше кажучи, Коран і Сунна, в основу яких покладено «божі визнання (зізнання)», закріплюють як підвалини віри, так і правила релігійного культу і моралі, що в цілому і визначають зміст мусульманського права у юридичному аспекті [2].

У доктрині мусульманського права злочин визначається як діяння, що заборонено (юридично) та карається Аллахом. У мусульманських країнах існує наступна класифікація злочинів: 1) злочини, які становлять найбільшу суспільну небезпеку, оскільки вони посягають на «права Аллаха» і караються відсіченням руки, забиванням камінням, смертною карою, четвертуванням. До таких злочинів

належать сім видів вчинків: перелюбство, вживання спиртних напоїв, крадіжка, розбій, недоказане звинувачення у перелюбстві, відступництво від віри та бунт. У Лівії, наприклад, за навмисну крадіжку і зізнання в ній, злодію відсікають зап'ясток, при повторній крадіжці відсікається ліва нога, після третьої – ліва рука, після четвертої – права нога, але найчастіше після третього випадку суддя приймає рішення про позбавлення волі або про смертну кару. Аналогічним чином діють карні органи в Саудівській Аравії та інших країнах Перської затоки. За розбій у мусульманському праві Коран встановлює комплекс жорстоких покарань: смерть, розп'яття, відрубання руки і ноги нахрест, вигнання. Міра покарання встановлюється залежно від наслідків злочину: якщо розбій супроводжувався вбивством і заволодінням майном, то злочинець карається смертною карою і розп'яттям; при вбивстві без заволодіння майном – смертною карою; при заволодінні майном без вбивства – четвертуванням. Якщо розбій скоєно кількома особами, то при скоєнні убивства всі вони підлягають смертній карі незалежно від того, вчинили вони по-бій жертві чи ні; 2) злочини, що також мають фіксоване покарання, але ними порушуються права лише окремих осіб (вбивство та тілесні ушкодження незворотного характеру). У разі вбивства злочинець карається смертною карою, але вбивство людини у мусульманському праві не належить до категорії злочинів проти суспільства, а є лише злочином проти окремої особи, тому родичі вбитого мають право обирати форму покарання для вбивці, в тому числі й грошове відшкодування в розмірі, встановленому законодавством (у цьому випадку вбивця відпускається з-під варти); 3) всі інші порушення, як «права Аллаха», так і інших осіб, караються нефіксованою санкцією – tazir (тазір). Тазір – система суворо встановлених формально визначених санкцій

за конкретні проступки, яка дає можливість досить гнучко вибирати вид і розмір покарання залежно від характеру проступку і особи винного. Тазір має багато різновидів, серед них: усний осуд, розп'яття на три дні без доведення до смерті, але із заборонаю приймати їжу, позбавлення волі, штраф [3].

Ступінь розробленості проблеми. Вивчення системи покарань у зарубіжних країнах, у тому числі й мусульманських, займалися Ю.М. Антонян, В.А. Бадира, К.І. Богатирьов, О.І. Богатирьова, А.В. Вереща, Т.А. Денисова, О.М. Джужа, В.О. Корчинський, М.П. Мелентьев, В.О. Меркулова, О.Ф. Скакун, С.Я. Фаренюк, С.В. Царюк, але всі вони, за винятком Д.В. Ягунова, звертали увагу лише на визначення поняття «злочин» та особливостях кримінальної відповідальності за його скоєння, і практично поза увагою залишається питання виконання покарань та попередження злочинності, а також правове обґрунтування кримінально-виконавчої діяльності у мусульманських країнах, що і обумовило актуальність нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Система виконання покарань європейських країн багата в чому базується на категоріях «права людини» та «реабілітація злочинців». Причому такий показник, як *incarceration rate* – кількість ув'язнених на 100 тис. населення, – використовується як свого роду мірило «нормальності» системи виконання покарань сучасної національної європейської держави. Застосувати такий підхід до мусульманських країн неможливо, адже «права людини» не працюють (як це має місце в Європі), «реабілітація злочинців» в європейському розумінні також не спрацьовує, а досить низькі мусульманські показники кількості ув'язнених на 100 тис. населення, до яких так прагнуть країни Європи, можуть, на перший погляд, бути лише мрією для багатьох з європейських країн.

Згідно зі статистичними даними, на сучасному етапі понад 10,75 млн. осіб утримується у в'язницях усього світу: у США нараховується 2,3 млн. в'язнів, в Росії – 0,8 млн., в Китаї – 2,3 млн. [4].

До переліку держав, які займають перші 10 місць за кількістю ув'язнених на 100 тис. населення, не входить жодна мусульманська країна. Так, до цього переліку входять США (743), Руанда (595), Росія (568), Грузія (547), американські Віргінські острови (539), Сейшельські острови (507), Сент-Кітс і Невіс (495), британські Віргінські острови (468), Беліз (439), Домініка (431), Гренада (423) та Кюрасао (422). Першою мусульманською державою у цьому переліку є Іран (333), який посідає 29-е місце (до речі, 28-е місце посідає Україна) [4].

Низькі показники ув'язнених у більшості мусульманських держав можна пояснити кількома факторами. По-перше, на відміну від Європи, де головним покаранням була і є «фундаментальна трійця» у вигляді позбавлення волі, умовного засудження (плюс додаткові альтернативи) та монетарних санкцій, у мусульманських країнах характерним є перелік покарань (смертна кара, тілесні покарання, принцип таліону, побиття камінням),

який на сьогодні деколи навіть може шокувати. Перелік таких покарань пов'язаний з релігійно-культурними моментами, і його не потрібно сприймати з трагізмом, а скоріше аналізувати як соціально-правову реальність. Оскільки наявність або відсутність того чи іншого покарання залежить від його соціально-економічної «зручності» для того чи іншого суспільства, то саме такі покарання потрібно сприймати крізь призму цієї «зручності» у мусульманських державах. Адже якщо вони існують, то вони є корисними та вигідними для тієї чи іншої країни саме в такому вигляді (особливо якщо вони зберігаються у каральному репертуарі упродовж багатьох десятиліть майже незмінними). У даному випадку ця «зручність» у мусульманських країнах зміцнюється за допомогою релігійно-культурного моменту.

По-друге, важливе значення має концептуально-ідеологічне обґрунтування поширення ув'язнення як соціальної функції з відповідним правовим «оформленням», яке здебільшого пов'язується із «виправною» в'язничною працею. У більшості неіндустріалізованих мусульманських країн для поширення в'язничної праці не було в першу чергу економічних передумов через низькі показники «в'язничного населення». Свого часу видатний кримінолог Габріель де Тард у своїй «Порівняльній злочинності» зазначав, що «в очах арабів трьома головними доброчесностями є мужність, гостинність та кровна помста, а не чесність, любов до праці та добродійність» [5]. Тому можна впевнено стверджувати, що традиційні для європейців «засоби виправлення», серед яких чільне місце посідає в'язнична праця, потребують критичного аналізу в контексті дослідження мусульманської системи виконання покарань. Філософсько-концептуальне обґрунтування «реабілітації» (так, як це мало місце в Європі та Північній Америці) у мусульманських країнах не є можливим в силу абсурдності такої ідеї для світогляду мусульман, передусім через різні уявлення щодо сутності понять «свобода», «каяття» та «виправлення».

Слід зазначити, що відбування покарання у пенітенціарних установах мусульманських країн відображає виражений диференційованій підхід. Усі засуджені за злочини, вчинені проти державного або суспільного устрою, а також за насильницькі дії проти життя та інші, які кримінальний закон називає небезпечними, тримаються у в'язницях закритого типу. Це основний вид пенітенціарних установ.

Так, у 116 пенітенціарних установах, розташованих у Саудівській Аравії, на кінець 2014 р. утримувалось 47000 в'язнів: жінок – 5,7%, неповнолітніх – 0,9%, іноземців – 72%. Кількість ув'язнених на 100 тис. населення – 162 особи.

У 2006 р. в Дубаї відкрито центральну в'язницю на 6000 осіб, в якій також, передбачені місця для іноземців, адже, згідно з даними статистики, майже 100 громадян країн СНД кожен місяць відбувають тут покарання. Така цифра викликає подив. Спробуємо пояснити. Справа в тому, що туди, як правило, потрапляють іноземці, які не знайомі з правилами

перебування у країні: за вживання нецензурної лексики можна відправитися за грати терміном до семи років, за паління в громадському місці (закрите приміщення, транспорт, навчальні та медичні заклади) – ув'язнення до двох років плюс штраф в 1 мл. дірхамів (270 тис. доларів США) [6].

Якщо в'язниці Об'єднаних Арабських Еміратів, як правило, відкриті для суспільства, то у сусідній Саудівській Аравії пенітенціарна тема становить державну таємницю. Пояснення досить просте: «это наше суверенное право суда творить его по собственным законам без вмешательства со стороны» [7]. Варто зазначити, що у середньому в рік там обезголовлюють близько 150 осіб, у тому числі і неповнолітніх.

Відрізняються і умови утримання ув'язнених – якщо в Об'єднаних Арабських Еміратах на будівництво нової в'язниці витратили 74 млн. доларів США (на території є спортивний комплекс, «зелені майданчики» для прогулянок, сімейні зали, харчування диференційоване), то у більшості установ виконання покарань Саудівської Аравії умови утримання жахливі – застарілі комунікації, непрацююча вентиляція, переповнені камери і т. д.

Серйозну проблему у країнах мусульманського світу становлять терористи. У 2008 р. у країні відкрито п'ять нових в'язниць виключно для даної категорії міжнародних злочинців, яких піймали не лише на цій території, але й екстрадували із усіх кінців світу, починаючи з Гуантанамо і закінчуючи Іраком та Афганістаном. На проект було виділено 175 млрд. ріалів (470 млн. доларів США) (лікарні, спортивні майданчики, лекційні зали для перевиховання злочинців, кількість яких вимірюється тисячами).

Ще один вид виправних установ – «Центр допомоги беніфіціаріям» – місце для утримання незначних порушників ісламу. У розпорядженні в'язнів басейн, настільний теніс, можливість користування комп'ютером, приймання родичів і навіть відвідування дому без охорони з зобов'язанням повернутися у відповідний час.

Взагалі, ув'язнених країн мусульманського світу можна поділити на дві категорії: кримінальні злочинці та «об'єкти» релігійної поліції. Вищу міру можна отримати не тільки за державну зраду, шпіднаж чи участь у терористичних угрупованнях, але і за транспортування і торгівлю наркотиками (за зберігання – до семи років). Смертна кара чекає і на любителів «вільного дрейфа» (натискання на ручні гальма автомобіля на повному ході). Відповісти можна і за незначне хуліганство, наприклад, футбольні фанати за вчинені безпорядки отримали по три дні ув'язнення.

Основними «постачальниками» виправних установ є, як правило, релігійна поліція.

Та, незважаючи на вищевикладені факти, реформування кримінально-виконавчої системи у мусульманських державах все ж таки відбувається. З березня 2012 р. при кожній установі виконання покарань почали відкриватися офіси, які будуть підшукувати роботу для ув'язнених, що звільняються. Крім того, у самих в'язницях ув'язнених навчатимуть певним професіям. З 14.10.2012 р. в п'яти установах виконання покарань Національна громада по захисту прав людини відкрила приймальні, відповідно до наказу міністра внутрішніх справ, у в'язницях формуються спеціальні групи по боротьбі з наркоманією. Також, з 09.01.2013 р. адміністрація установи виконання покарань міста Ер-Ріяд приступила до реалізації проекту створення на території установи окремого приміщення, призначеного для проведення ув'язненими часу (два-три дні) з сім'ями в умовах повної конфіденційності.

Висновок. Система покарань у мусульманських державах дуже відрізняється від європейських стандартів, оскільки релігійні постулати є головними регуляторами суспільного життя. Знання покарання та його правомірності запобігає вчиненню злочину, а накладення покарання після злочину запобігає його повторному вчиненню. У країні діє система покарань, і разом з цим використовуються заходи виправлення і безпеки залежно від ступеня суспільної безпеки особи, яка здійснила правопорушення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О.Ф. Скакун ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
2. Вереша Р.В. Кримінальне право України. Загальна частина : [навч. посіб.] / Р.В. Вереша ; вид. 3-є, перероб. та доп. – К. : Алерта, 2014. – 352 с.
3. Кіршенблат С. Тлумачення прав ув'язнених осіб у міжнародно-правових джерелах: зб. наук. статей / С. Кіршенблат ; за заг. ред. О. Доброжинського, С. Сворака. – Чернівці, 2006. – С. 94–101.
4. Ягунов Д.В. Пенітенціарна система України: історичний розвиток, сучасні проблеми та перспективи реформування : монографія / Д.В. Ягунов // Державна пенітенціарна служба України ; 4-е вид., перероб. і доп. – Одеса : Фенікс, 2011. – С. 63–64.
5. Габриель де Тард. Преступник и преступление. Сравнительная преступность / Де Тард Габриель. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 397 с.
6. Карпачова Н.І. Стан дотримання та захисту прав громадянина за кордоном : спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини / Н.І. Карпачова. – К., 2006.
7. Сэмпсон У. Признание невинного: пытка и искусство выживания в саудовской тюрьме / У. Сэмпсон [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.balandin.net/Gunin/sampson>.